

CYFROWE ARCHIWUM – SYSTEM INFORMACJI ARCHIWALNEJ I ŚRODOWISKO PRACY ARCHIWISTY W ARCHIWUM INSTYTUTU PAMIĘCI NARODOWEJ

FRANCISZEK DĄBROWSKI

Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej jest jedną z tych polskich instytucji, które mają za zadanie m.in. to, co niegdyś było *historią sekretną*, przemieniać w *historię publiczną*. Postawienie do dyspozycji badaczy i opinii publicznej dokumentacji byłego aparatu bezpieczeństwa dyktatury komunistycznej wymagało i wymaga pokonania licznych barier natury prawnej i technicznej, a także zastosowania nowoczesnych narzędzi pracy. System informatyczny Cyfrowe Archiwum, łączący informację o zasobie archiwalnym Instytutu z elementami zarządzania przepływem pracy (głównie związanej z opisem tegoż zasobu) stał się jednym ze środków umożliwiających sprawne zarządzanie Archiwum.

System Cyfrowe Archiwum, funkcjonujący w Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej, jest narzędziem łączącym – ujmując rzecz w dużym skrócie – trzy podstawowe funkcje: repozytorium danych dotyczących zasobu archiwalnego Instytutu (obejmujące opisy jednostek archiwalnych, zespołów archiwalnych i ich części, zdigitalizowane i zindeksowane niektóre pomoce ewidencyjne oraz dokumenty z niektórych kolekcji), kompleksu wyszukiwarek oraz nowoczesnego środowiska pracy archiwisty (składającego się z modułów edycji i redakcji ww. opisów, obsługujących procedury wewnętrzne Archiwum, takie jak: konserwacja i digitalizacja akt i kartotek, udostępnianie itd., będących jednocześnie elementami systemu kontroli przepływu pracy).

FRANCISZEK DĄBROWSKI – historyk, pracownik Instytutu Pamięci Narodowej w Warszawie oraz Akademii Sztuki Wojennej w Warszawie-Rembertowie. E-mail: franciszek.dabrowski@ipn.gov.pl; f.dabrowski@akademia.mil.pl. ORCID ID 0000-0002-4255-6985.

„PREHISTORIA” CYFROWEGO ARCHIWUM:
OD „BAZ WYSPOWYCH” DO SYSTEMU

Zastosowanie elektronicznych pomocy archiwalnych było dla Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej koniecznością wynikającą z formy i stanu otrzymywanych pomocy ewidencyjnych, a także wyznaczonych przez prawodawcę i oczekiwania społeczne priorytetów pracy Instytutu. Udostępnianie do wglądu uprawnionym osobom akt przekazanych do Archiwum IPN było i jest jego pierwszorzędnym zadaniem, określonym przepisami prawa. Oznacza to m.in., że udostępnienie w praktyce Archiwum IPN musiało dokonywać się bez względu na stan opracowania zasobu. Dokumentacja, praktycznie nieopracowana (por. Bednarek 2016, 141), przekazywana przez służby ochrony państwa i inne instytucje do zasobu archiwalnego IPN była opatrzona najczęściej jedynie papierowymi spisami zdawczo-odbiorczymi, objętymi w większości przypadków klauzulami tajności, o małej lub znikomej głębi informacyjnej. Oznaczenie miejsca przechowywania (tj. BUiAD IPN lub Oddziałowego BUiAD IPN, a obecnie AIPN lub OAIPN), klauzuli tajności spisu zdawczo-odbiorczego („00”, „0”, „Pf”, „Z”), numer spisu zdawczo-odbiorczego i numer pozycji na spisie służą odąd jako „sygnatura IPN” akt – bez widomej łączności z ich proveniencją, przynależnością zespołową, znakami wytwórców itd. Przekazane oryginalne kartoteki operacyjne i pomoce ewidencyjne (które służyły jako podstawowe narzędzia odszukiwania akt i informacji) także były objęte klauzulami tajności (nie wspominając już o ich niekompletnym stanie zachowania). Postawienie do dyspozycji użytkowników Archiwum IPN tych pomocy – zarówno spisów zdawczo-odbiorczych, jak i oryginalnych kartotek oraz pomocy ewidencyjnych – nie wchodziło zatem w ogóle w grę. Powyższe okoliczności oznaczały konieczność skonstruowania narzędzi w rozmaity sposób indeksujących zasób archiwalny, zapewniających szybkie odnajdywanie poszukiwanych danych, pozwalających połączyć podstawowe informacje: generalne personalia, dawne sygnatury akt z sygnaturami akt w Archiwum IPN. Takie bazy danych – opracowywane najczęściej w postaci arkuszy kalkulacyjnych – pełniły jednocześnie rolę szybkiej wyszukiwarki informacji oraz konkordancji sygnatur wytwórców (najczęściej „numerów archiwalnych” jednostek pionu „C” różnych ogniw SB, wymienianych na dotyczących poszczególnych osób kartach z kartotek operacyjnych SB) i sygnatur IPN. Tego typu „bazy wyspowe” obejmowały z osobna poszczególne działy dokumentacji SB (np. numery archiwalne akt inwentaryzowanych w dziennikach archiwalnych o symbolach „I”, „II”, „III”, „IV”, akta personalne funkcjonariuszy UB i SB, tzw. akta administracyjne itd.) i innych instytucji aparatu bezpieczeństwa i wymiaru sprawiedliwości (por. np. bazę danych obejmującą całość spuścizny archiwalnej GZI LWP, WSW MON,

Oddziału II SG LWP i Zarządu II SG LWP – Sawicki 2010; bazę danych *Więźniowie okresu stalinowskiego w Wielkopolsce* – por. Barczykowski i Przybyłka 2010) itd., czyli – inaczej mówiąc – możliwe do wyodrębnienia części otrzymanego zasobu archiwalnego. Zarówno centralne archiwum Instytutu, tj. Biuro Udostępniania i Archiwizacji Dokumentów IPN, jak i Oddziałowe BUiAD tworzyły liczne tego typu bazy danych, każde z osobna – stąd przyjęte w Instytucie nazwy „bazy wyspy”, „bazy wyspowe” określające owe rozproszone bazy danych. Pierwsze takie bazy (obok tradycyjnych inwentarzy kartkowych) powstały już w 2001 r., przy czym ewidentnie miały pełnić rolę raczej skorowidzów czy indeksów (względnie powtarzać dane z przejmowanych kartotek) niż baz danych z pełnym i ustandaryzowanym opisem przejmowanych archiwaliów (*Informacja...* 2001, 61–62; *Informacja...* 2003, 209–210; *Informacja...* 2005, 187). Do 2006 r. ustaliła się praktyka, wg której za sporządzanie elektronicznych pomocy archiwalnych w BUiAD IPN odpowiedzialne były pion ewidencji (na podstawie materiałów ewidencyjnych, tj. kartotek itp.) oraz pion gromadzenia, opracowania i obsługi magazynów (*Informacja...* 2007, 21, 25; por. *Informacja...* 2008, 27, 35; *Informacja...* 2009, 36, 47–48). Od 2006 r. w ogniwach pionu archiwalnego IPN rozpoczęto skanowanie kartotek operacyjnych (*Informacja...* 2007, 22–24).

Ogólna liczba powstałych „baz wysp” szacowana była na ponad 400 (Leśkiewicz 2016, 188; w 2008 r. tylko w pionie ewidencji BUiAD IPN w całym kraju funkcjonowało nie mniej niż 205 rozmaitych baz danych – *Informacja...* 2009, 36, 38–42). W dyspozycji IPN znalazły się także przekazane ze Straży Granicznej dane z elektronicznych rejestrów: Systemu Ewidencji Paszportów (SEP) i rejestru tzw. akt cudzoziemców, tj. systemu MEMEX (por. *Informacja...* 2009, 48), które to zapisy wymagały jednakże weryfikacji, odnosiły się bowiem nieraz do akt zniszczonych lub połączonych („skomasowanych”, wg terminologii MSW) z innymi, a niekiedy niepodlegającym przekazaniu do IPN. Generalnie rzecz ujmując, „bazy wyspy” miały struktury wewnętrzne odpowiadające charakterowi przenoszonych, względnie indeksowanych danych (wobec czego głęboko się różniły i niemożliwa była ich automatyczna integracja), nie odpowiadały one w ogóle jakimkolwiek standardowi opisu archiwalnego (Leśkiewicz 2016, 114).

Formalnie nadzór nad pracami nad digitalizacją informacji o zasobie archiwalnym IPN zapoczątkowany został decyzją dyrektora generalnego IPN nr 66/03 z dnia 10 grudnia 2003 r. w sprawie powołania Zespołu Roboczego do spraw opracowania koncepcji wykorzystania narzędzi informatycznych w zarządzaniu zasobem archiwalnym IPN-KŚZpNP (niepublikowane). Powołany zespół miał przeanalizować możliwości wykorzystania narzędzi informatycznych w zarządzaniu zasobem archiwalnym IPN, wdrożyć standardy elektronicznego opisu

archiwaliów, materiałów ikonograficznych i filmowych, opracować założenia i strategie wdrażania zarządzania zasobem archiwalnym IPN, przeprowadzić ocenę dostępnych wówczas na rynku rozwiązań zarządzania zasobem archiwalnym oraz przeanalizować możliwości ich zastosowania w IPN, wreszcie – oszacować koszty ich wprowadzenia. Zespół miał zakończyć prace w kwietniu 2004 r. Faktycznie działalność zespołu ograniczyła się do prac analitycznych i nie poskutkowała przyjęciem praktycznych rozwiązań, jakkolwiek przygotowano projekt bazy danych uwzględniający standard ISAD(G) (Leśkiewicz 2016, 114; Bednarek 2016, 142). Ponownie prace analityczne nad zastosowaniem elektronicznych środków do ewidencjonowania archiwaliów w IPN podjął powołany na mocy decyzji dyrektora generalnego IPN nr 7/06 z dnia 1 kwietnia 2006 r. kolejny zespół roboczy (o niemal identycznie wyznaczonych zadaniach). Zespół miał zakończyć prace w czerwcu 2006 r. Również prace tego zespołu nie przyniosły praktycznych efektów (Leśkiewicz 2016, 114–115). Faktycznie nadal trwała budowa „baz wysp”, konstruowanych praktycznie dla każdego zbioru danych i zbiorów archiwalnych osobno. Należy zaznaczyć, że chyba jedynymi systemami czynnymi w skali całego kraju, do których dane przekazywały wszystkie oddziały i delegatury IPN, były: system Ewidencja Zarządzeń i innych Aktów Normatywnych (EZAN), indeksujący i udostępniający skany aktów normatywnych aparatu bezpieczeństwa państwa (por. *Informacja...* 2009, 48, 69), oraz system ZEUS (nb. nadal funkcjonujący), indeksujący i udostępniający skany materiałów wizualnych (w skali kraju czynny od 2008 r.; por. *Informacja...* 2009, 50, 69).

Studia nad zasobem znajdowały się z konieczności w drugiej kolejności wobec jego ewidencjonowania i udostępniania. Szybki proces akcesji nie pozwalał na szerszą analizę potrzeb informacyjnych i studium nad tektoniką zasobu archiwalnego.

„Momentem negatywnym”, który przyczynił się do przeorganizowania i integracji elektronicznych pomocy archiwalnych w IPN, był wyciek tzw. listy Wildsteina w 2005 r., w istocie arkusza kalkulacyjnego zawierającego dane dotyczące akt o sygnaturze „I” (oryginalnych i mikrofilmów) z zespołów MSW i SUSW oraz akt personalnych funkcjonariuszy MSW i SUSW. Doraźnie spowodowało to m.in. zamknięcie dostępu do wspomnianego katalogu w czytelni IPN oraz konieczność przeprowadzania wszelkich kwerend na rzecz użytkowników Archiwum przez pracowników BUiAD IPN. Naturalną odpowiedzią było utworzenie aplikacji, która dawałaby dostęp do danych o zasobie archiwalnym BUiAD IPN, a zarazem uniemożliwiałaby kopiowanie plików źródłowych na liczne komputery lub ich udostępnianie w wewnętrznej sieci komputerowej, a także nie pozwalałaby użytkownikowi na przetwarzanie danych w zbiorze. Aplikacja taka, o nazwie Czytelnia2, została uruchomiona w 2007 r. i działała na zasadzie prostej wyszu-

kiwarki. Uruchomienie tej aplikacji – jakkolwiek skromnej – było znaczącym krokiem na drodze ku integracji informacji z „baz wysp”.

Funkcjonowanie prostej aplikacji do przeglądania danych, którą była Czytelnia2, z pewnością nie mogło wystarczyć potrzebom zarówno Archiwum, jak i użytkowników. Od 2008 r. prowadzone były prace nad uruchomieniem zintegrowanego środowiska informacyjnego NEXUS (na podstawie decyzji Dyrektora Generalnego nr 12/08 z dnia 29 kwietnia 2008 r., powołującej zespół ds. przygotowania projektu digitalizacji zasobu archiwalnego IPN), przechowującego informacje o całości zasobu archiwalnego IPN (nie tylko warszawskiej centrali, ale wszystkich jego ogniw), który miał objąć całość danych dotąd przenoszonych przez „bazy wyspy” i zawierać także moduł opisu archiwaliów (Pieczunko 2015a, 45; *Informacja...* 2010, 68–69; Bednarek 2016, 142–143). Uruchomienie systemu NEXUS zostało publicznie ogłoszone w październiku 2009 r. (*Prezentacja inwentarza...* 2009). W zestawieniu z systemem Czytelnia2 NEXUS oferował nie tylko znacznie szersze opcje wyszukiwania, ale i możliwość oznaczania w opisach jednostek archiwalnych ich przynależności zespołowej (i ich miejsca w strukturze zespołów) (Pieczunko 2015a, 45). Pozwalało to na odtworzenie – wirtualne – struktury zasobu archiwalnego IPN, co przy operowaniu wyłącznie identyfikacją jednostek przez spisy zdawczo-odbiorcze byłoby niemożliwe. Jednym z pierwotnych założeń budowy systemu NEXUS było także utworzenie *idealnego katalogu aktotwórców*, tj. wykazu instytucji – twórców akt podlegających przekazaniu do zasobu archiwalnego IPN (*Informacja...* 2010, 69). Moduły systemowe pozwalały na tworzenie opisu na trzech poziomach: aktotwórcy/zespołu archiwalnego/zbioru archiwalnego, jednostki archiwalnej, indeksu osobowego; znacząca liczba danych używanych w modułach opisu była ujęta w słownikach.

Rozbudowie wczesnych aplikacji (takich jak Czytelnia2 czy NEXUS) towarzyszyło równoczesne tworzenie mniejszych pomocy elektronicznych (czyli kolejnych „baz wysp”); np. jeszcze w 2009 r. w pionie ewidencji BUiAD IPN funkcjonowały 34 osobne bazy danych, z czego dwie utworzono jeszcze w owym właśnie roku (*Informacja...* 2010, 55). Budowa względnie nowych „baz wysp” (jak np. utworzonych w 2009 r. baz akt organów represji i administracji III Rzeszy, akt wojskowych organów bezpieczeństwa, akt prokuratur i sądów powszechnych, kopii dokumentacji z archiwów zagranicznych) przebiegała jednak już z założeniem, że dane w nich zgromadzone zostaną przetransferowane do systemu NEXUS (*Informacja...* 2010, 69).

Równoległe do tworzenia systemu NEXUS trwała budowa aplikacji KARTOTEKI, bazy danych przechowującej zindeksowane skany kart z kartotek operacyjnych Służby Bezpieczeństwa (*Informacja...* 2010, 9, 53; Leśkiewicz 2010, 14). Znaczący etap w zastosowaniu systemu NEXUS (i jego następcy,

Cyfrowego Archiwum) otworzyła decyzja, by publiczny jednolity Inwentarz Archiwalny IPN (do ogłoszenia którego zobowiązywał Prezesa Instytutu artykuł 5 ustawy z dnia 18 marca 2010 r. *o zmianie ustawy o Instytucie Pamięci Narodowej – Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu oraz ustawy o ujawnianiu informacji o dokumentach organów bezpieczeństwa państwa z lat 1944–1990 oraz treści tych dokumentów*, Dz.U. z 2010 r., nr 79, poz. 522) był tworzony w oparciu o dane z systemu. Zarządzenie Prezesa IPN nr 26/11 z dnia 22 czerwca 2011 r., które wprowadzało tę zasadę, również ostatecznie regulowało zasady tworzenia odizolowanych od systemu NEXUS baz dotyczących zasobu archiwalnego, ustalając standard danych w nich umieszczanych, tak by możliwa była ich integracja z systemem (do czego faktycznie doszło już wcześniej). Rozbudowa i usprawnienie działania systemu NEXUS, ostateczna integracja danych z „baz wyspowych”, wprowadzenie jako zasady stosowania ustandaryzowanego opisu jednostki archiwalnej wg rozbudowanego standardu ISAD(G) i uczynienie z niego nowoczesnego narzędzia archiwalnego spowodowały, że stał się on punktem wyjścia dla kolejnego narzędzia pracy Archiwum IPN, tj. systemu Cyfrowe Archiwum. Autoryzacja czynności w systemie przez użytkowników i zróżnicowanie ich uprawnień prowadziła naturalnie do nadania systemowi cech narzędzia kontroli przepływu pracy. Wprowadzenie w systemie elementów opisu instytucji tworzących akta, zespołów i zbiorów oraz ich części umożliwiło w znaczący sposób i zapoczątkowało obrazowanie i analizowanie struktury zasobu archiwalnego IPN.

CYFROWE ARCHIWUM: OD INTEGRACJI DANYCH DO UTWORZENIA ŚRODOWISKA PRACY ARCHIWISTY

Formalnie rozpoczęcie prac nad utworzeniem systemu Cyfrowe Archiwum rozpoczęło się na mocy zarządzenia Prezesa IPN nr 26/12 z dnia 11 kwietnia 2012 r. w *sprawie powołania zespołu do opracowania projektu konsolidacji aplikacji wspierających procesy zarządzania zasobem archiwalnym IPN-KŚZpNP oraz opracowania strategii rozwoju cyfrowego archiwum IPN-KŚZpNP*, które m.in. wyznaczyło termin opracowania konsolidacji istniejących i powstających aplikacji wspierających procesy zarządzania zasobem archiwalnym IPN na 31 lipca 2012 r. Umowę z dostawcą aplikacji Cyfrowe Archiwum zawarto w końcu października 2012 r., system został uruchomiony w połowie grudnia 2012 r. (Bednarek 2016, 143–144). Integracja istniejących baz i aplikacji z systemem NEXUS oraz wypracowanie koncepcji funkcjonowania informacji archiwalnej w IPN dały początek systemowi łączącemu funkcje bazy danych o zasobie archiwalnym i pomocach ewidencyjnych, środowiska pracy archiwisty i kontroli przepływu pracy. Pojęciem sumującym podstawowe funkcje nowego systemu zostało okre-

ślenie ukute przez twórców jego koncepcji, z Andrzejem Pieczunką na czele: *hurtownia usystematyzowanych danych*, tj. zbiór łączący opisy zespołów i zbiorów archiwalnych, jednostek archiwalnych, dokumentów w jednostkach archiwalnych, indeksy osobowe i geograficzne, zasilony kartotekami wzorcowymi i słownikami (Pieczunko 2015b, 257; por. Bednarek 2015, 144).

Wyzwaniem było zintegrowanie z nowym systemem funkcjonujących już zdigitalizowanych zbiorów. Migracja danych z systemu KARTOTEKI oraz utworzenie w systemie CA modułu obsługi digitalizacji i indeksowania skanów akt i pomocy ewidencyjnych pozwoliło nie tylko na udostępnienie w systemie danych z kartotek operacyjnych MSW, ale i na rozbudowę tego sektora danych o kolejne digitalizowane kartoteki i pomoce ewidencyjne (dzienniki archiwalne, rejestracyjne, repertoria prokuratur i sądów, księgi itd.). Udostępnienie przez system zindeksowanych kartotek operacyjnych miało niebagatelne znaczenie, jako że kartoteki te (podobnie jak i inne pomoce ewidencyjne aparatu bezpieczeństwa) niejednokrotnie przenoszą informacje unikalne (dotyczące niezachowanej dokumentacji) oraz pozwalające na odnalezienie odpowiednich akt (co wobec skromnego zakresu danych pochodzących ze spisów zdawczo-odbiorczych jest nieraz niezastąpione). Podobnie połączenie opisu jednostek archiwalnych zawierających akty normatywne instytucji aparatu bezpieczeństwa ze zindeksowanymi skanami tej dokumentacji pozwoliło na logiczne, oferujące pełniejszy opis (dzięki lepszej jakości) zapewnienie użytkownikowi dostępu do kopii tych normatywów i wyeliminowanie dotąd funkcjonującego niezależnie systemu EZAN (por. wyżej; w kwestii stanu rzeczy tuż przed uruchomieniem systemu Cyfrowe Archiwum por. Dąbrowski 2014, 298).

Przyjęta w trakcie prac nad strukturą opisu archiwaliów w systemie CA zasada wirtualnej identyfikacji przynależności akt do zespołów i ich części (wyróżnianych podzespołów, serii i podserii) pozwoliła na przełamanie – co uprzednio wydawało się niemożliwe do dokonania – bariery utrudniającej ustalenie proveniencji kancelaryjnej dokumentacji zgromadzonej w Archiwum IPN. Spisy zdawczo-odbiorcze, których numery, oznaczenia tajności i pozycje tworzyły sygnatury akt w Archiwum IPN, były bardzo skromne pod względem zawartości informacji zarówno o samych aktach, jak i pozycji ich wytwórców w strukturach kancelarii aktotwórców. O ile umieszczenie w spisach zdawczo-odbiorczych „starych” (tj. nadanych w jednostkach pionu „C” SB) sygnatur akt operacyjnych pozwalało na identyfikację przynależności tych akt do pierwotnego podziału na kategorie w archiwum operacyjnym SB (a dotyczy to tylko pewnej części archiwaliów przekazanych do IPN), o tyle fizyczne odtworzenie tego podziału wydawało się co najmniej trudne do wykonania. Wdrożenie zasady strukturalnej do kryteriów opisu archiwaliów w systemie CA umożliwiło w znacznym stopniu przegląd tektoniki zasobu archiwalnego IPN i umieszczenie opisywanych akt

w ich kontekście zespołowym (czego system identyfikacji akt przez sygnatury IPN w połączeniu z informacją przenoszoną w spisach zdawczo-odbiorczych nie gwarantował bądź zapewniał go w minimalnym stopniu). Koncepcyjne prace wstępne odnośnie do ustalenia strukturalnej zasady opisu archiwaliów w Archiwum IPN dokonały się na etapie przygotowań do publikacji książkowego *Informatora o zasobie archiwalnym Instytutu Pamięci Narodowej* (Informator 2009, 23–27; por. Perzyna 2015, 61–64). Tym samym dokonano się poniekąd ciche odejście od postrzegania Archiwum IPN jako wyłącznie zbioru „teczek” oznaczonych nazwiskami (a niekiedy pseudonimami), bez rozróżniania ich charakteru i okoliczności wytworzenia (por. Perzyna 2015, 66–67).

System w założeniu składa się z 16 modułów (z wieloma sekcjami) o następującym schemacie:

1. tworzenie, edycja i wgląd w opisy jednostek archiwalnych, zespołów (zbiorów), podzespołów, serii i podserii archiwalnych, opis danych na poziomie indeksu osobowego, obsługa transferu danych do internetowego Inwentarza Archiwalnego IPN, opis dokumentów w jednostce archiwalnej (tj. indeksowanie zdigitalizowanych dokumentów), opis pomocy ewidencyjnych (tj. indeksowanie zdigitalizowanych dzienników itd.), kartoteki wzorcowe (geograficzne i osobowe);
2. digitalizacja akt;
3. digitalizacja kartotek;
4. opis (indeksowanie) zdigitalizowanych kart kartotecznych;
5. ewidencja nabytków i ubytków z zasobu, przesunięć międzyzespołowych;
6. moduł OCR;
7. inwentarz topograficzny zasobu;
8. obsługa czynności konserwacyjnych;
9. ewidencja czynności opracowania technicznego;
10. ewidencjonowanie wniosków o zastrzeżenie danych osobowych wg art. 37 ustawy o IPN;
11. obsługa ruchu akt w archiwum;
12. rejestracja zmian klauzul tajności dokumentów;
13. reprografia;
14. udostępnianie dokumentów;
15. administracja systemem;
16. system certyfikacji użytkowników

(Pieczunko 2015b, 263–264).

Z wymienionych modułów niektóre czekają jeszcze na uruchomienie, można tu wskazać: moduł OCR, moduł obsługi ruchu akt w Archiwum (wypożyczania,

przekazywania i zwrotu akt do Archiwum – do czasu uruchomienia tego modułu funkcjonuje odrębna aplikacja kontrolująca wypożyczenia i obieg akt), moduł obsługi usług reprograficznych, a także moduł udostępniania, którego uruchomienie wymagałoby częściowej integracji z CA systemu kancelaryjnego, funkcjonującego w IPN osobno, oraz systemu udostępniania dokumentacji zdigitalizowanej Digi-Arch.

Istotnym wyzwaniem zdaje się uruchomienie modułu obsługi udostępniania archiwaliów w systemie. Należy zaznaczyć, że o ile udostępnianie akt do celów służbowych (statutowych) w IPN następuje na mocy odpowiednich regulacji wewnętrznych i częściowe zautomatyzowanie tego procesu jest przewidywalne, o tyle udostępnianie dokumentacji użytkownikom spoza Instytutu z przyczyn formalnych pozostaje problematyczne. Udostępnienie dokumentacji w Archiwum IPN na podstawie art. 30.1 ustawy o IPN (*Każdy ma prawo wystąpić z wnioskiem do Instytutu Pamięci o udostępnienie do wglądu dotyczących go dokumentów będących w zasobach Instytutu Pamięci*; ustawa o IPN – por. Obwieszczenie Marszałka Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 3 października 2018 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu ustawy o Instytucie Pamięci Narodowej – Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu, Dz.U. z 2018 r., poz. 2032) następuje bowiem, zgodnie z art. 31.1 ustawy, w drodze decyzji administracyjnej; podobnie, zgodnie z art. 36.6 ustawy, odmowa udzielenia dostępu do dokumentacji w celu wykonywania przez wnioskodawcę zadań ustawowych, prowadzenia badań naukowych lub publikacji prasowej również musi mieć formę decyzji administracyjnej. Wnioski o udostępnienie dokumentów składane na podstawie art. 30.1 ustawy o IPN również muszą – zgodnie z art. 35a wspomnianej ustawy – zostać uwierzytelnione podpisem złożonym osobiście w siedzibie IPN lub w przypadku przesłania wniosku pocztą – uwierzytelnionym przez notariusza lub konsula RP. Zautomatyzowanie dostępu przez internet w tym stanie prawnym wymagałoby uwierzytelnienia tożsamości osoby, która składa tą drogą wniosek, podpisem elektronicznym bądź inną pewną metodą (co wymagałoby zmiany ww. zapisów ustawy o IPN). Ponadto oznaczałoby otwarcie postępowania administracyjnego przez system elektroniczny, czyli m.in. zintegrowanie systemu kancelaryjnego z systemem CA.

Użytkownik systemu – w zależności od poziomu przyznanych uprawnień – ma dostęp od kilkunastu do dwudziestu paneli funkcji, odpowiadających modułom (bądź ich sekcjom) systemu. Pierwszy panel – najpowszechniej używany – to wyszukiwarki, zapewniające dostęp do opisów zasobu archiwalnego IPN na kilku płaszczyznach z możliwością ograniczenia wyszukiwania do pewnych części zasobu i danych przechowywanych w systemie bądź do wybranych pól opisu. Panel daje dostęp do formularzy wyszukiwania – od najzupełniej ogólnego („Szukaj wszędzie”, tj. w opisach jednostek archiwalnych, indeksach

osobowych, a także zindeksowanych zdigitalizowanych kartotekach i dokumentach, dziennikach i rejestrach) do kolejnych, operujących w określonych zakresach pól opisu jednostki archiwalnej oraz pozostałych zasobach danych. Kolejne wyszukiwarki pozwalają na przeszukiwanie opisów jednostek archiwalnych, indeksów personalnych, opisów kart kartotecznych (i wgląd w ich skany), opisów zdigitalizowanych dokumentów (i wgląd w ich skany – dotyczy to dokumentacji o charakterze seryjnym, np. informacji dziennych MSW, i aktów normatywnych MSW), wreszcie zapisów ewidencyjnych w zdigitalizowanych księgach – przeważnie dzienników archiwalnych i rejestrów (i – podobnie jak w przypadku kartotek i zbiorów dokumentów – wgląd w ich skany). Każda z tych wyszukiwarek ma dwie wersje – podobną do wyszukiwarki „Szukaj wszędzie” wersję prostą oraz wersję zaawansowaną, pozwalającą na wyszukiwanie zadanych fraz w wybranych polach opisu. Dotychczasowy system ewidencjonowania akt w IPN i wynikająca stąd praktyka posługiwania się przez użytkowników sygnaturami akt w IPN (wobec uprzedniego praktycznego braku identyfikacji akt według przynależności zespołowej) spowodowała, że wśród wyszukiwarek znalazła się również ta umożliwiająca przeglądanie akt wg zakresu sygnatur w danym spisie zdawczo-odbiorczym, co znacząco ułatwia zwłaszcza prowadzenie kwerend tematycznych. Narzędziem pozwalającym na przeszukiwanie opisów jednostek archiwalnych według ich położenia w strukturze zasobu archiwalnego IPN jest funkcja „Pokaż strukturę zasobu”, która umożliwia przegląd tektoniki zasobu archiwalnego IPN i wyszukiwanie opisów akt według przeglądu 13 działów Archiwum IPN, a wewnątrz nich wg zespołów (zbiorów), podzespołów, serii i podserii akt. Do wyszukiwarek dających dostęp nie bezpośrednio do informacji o aktach i dokumentacji, ale raczej o zbiorach danych zgromadzonych w Archiwum odnośnie do akt należą narzędzia umożliwiające znalezienie haseł w kartotekach wzorcowych haseł biograficznych i geograficznych, przeglądanie książek nabytków i ubytków, znajdowanie informacji o poszczególnych nabytkach i ubytkach oraz o przesunięciach sygnatur (tj. rodzaj konkordancji). Osobne narzędzie wyszukiwania pozwala na odnajdywanie danych dotyczących funkcjonujących w systemie wniosków o udostępnienie akt, złożonych przez użytkowników zastrzeżeniach dostępu do danych personalnych i wrażliwych w dotyczących ich dokumentach, zamówieniach reprograficznych i zapytaniach przekazanych do pionu ewidencji Archiwum IPN.

Wprowadzenie do systemu nowych danych, edycja już funkcjonujących w systemie i ich publikacja dokonują się dzięki narzędziom zgrupowanym w panelach opisu jednostek archiwalnych, podzielonym według ról przydzielonych użytkownikom według poziomu ich uprawnień – od edytorów (odpowiadających za wprowadzenie danych lub edycję danych już istniejących – poprawę uprzednio wprowadzonych lub edytowanych rekordów ze zmigrowanych

zasobów danych), przez weryfikatorów (sprawdzających poprawność wprowadzonych i poprawionych lub uzupełnionych danych), koordynatorów (przydzielających zakres zadań) i administratorów (dysponujących m.in. uprawnieniami do uzupełniania danych i słowników, przygotowania ich do migracji do Inwentarza Archiwalnego, a także do wnioskowania o grupowe zmiany cech opisów jednostek archiwalnych). Uprawnienia do edycji zbiorów danych są podzielone wg zakresów przydzielonych uprawnień i osobno uwzględniają opis jednostek archiwalnych (co obejmuje również przygotowanie indeksów personalnych do nich), digitalizację i przygotowywanie opisów kart kartotecznych, dokumentów w jednostkach archiwalnych i pomocy ewidencyjnych. Osobne panele zawierają funkcje opisu haseł z kartotek wzorcowych haseł biograficznych i geograficznych. Powyższa organizacja paneli podąża za podziałem czynności archiwistów-użytkowników systemu i tworzy tym samym system kontroli przepływu pracy. Przydzielanie, wykonywanie i rozliczanie znaczącej liczby zadań w Archiwum dokonuje się tym samym poprzez system.

Panelom obsługującym moduły wyszukiwania i prezentowania towarzyszą panele funkcji systemowych (niektóre z nich uruchomione częściowo lub oczekujące na uruchomienie), wśród których znajdują się: lista kartotek, moduł OCR (skonstruowany podobnie jak panele funkcji opisu), panel czynności w magazynie akt, panel funkcji związanych z udostępnianiem (w chwili opracowywania tego tekstu pozwalający na korzystanie ze „schowka”, tj. wykazu zaznaczonych przez użytkownika w trakcie wyszukiwania opisów jednostek archiwalnych), panel raportów, panel czynności reprograficznych, panel serwera transkodującego, wreszcie panel administracji z wieloma funkcjami pozwalającymi na wprowadzenie danych do słowników wartości stosowanych przy opisie zasobów (i ich edycję). Tu konieczne jest nieco szersze wyjaśnienie: znacząca liczba danych służących do opisu jednostek archiwalnych (i pozostałych zbiorów danych w systemie) – od listy i struktury zespołów (zbiorów) archiwalnych aż po niektóre cechy formalne akt (głównie numery rejestracyjne i oznaczenia ogniw odpowiedzialnych za prowadzenie akt, ale także m.in. dane indeksu geograficznego i osobowego oraz formy dokumentacji) – jest ujęta w słownikach, co służy głównie ułatwieniu pracy archiwistów-edytorów danych i uniknięciu dowolności i chaosu we wprowadzeniu danych. Koordynacji i uzupełnianiu danych w słownikach, jak również generalnej komunikacji między użytkownikami systemu służy odrębna zakładka systemowa, tzw. Forum CA, umożliwiające zgłaszanie i wymianę informacji między użytkownikami systemu. Pozostałe – poza panelem głównym (z dostępem do paneli funkcyjnych) i Forum – zakładki systemu: aktualności, komunikaty, informacja o systemie i informacja o wsparciu dla użytkowników mają również głównie znaczenie informacyjne i komunikacyjne.

Znaczącą rolę w kształtowaniu form funkcjonowania Cyfrowego Archiwum odegrało kilka powiązanych ze sobą elementów: nastawienie na potrzeby użytkowników (poszukujących jednostkowych informacji, ale nie dysponujących wiedzą na temat struktur i charakterystyki działania kancelarii ogólnokomunistycznego aparatu bezpieczeństwa), nałożony wolą prawodawcy prymat udostępniania archiwaliów przed innymi czynnościami *stricte* archiwistycznymi, charakterystyka przejmowanego zasobu i jego ewidencji (przeważnie personalny klucz akt i całych zbiorów, specyfika spisów zdawczo-odbiorczych). Niebagatelną rolę odegrał również obowiązek (powstały na mocy wspomnianej wyżej ustawy z 18 marca 2010 r.) opublikowania *inwentarza archiwalnego Instytutu Pamięci Narodowej [...] zapewniającego opis zasobu na poziomie jednostki archiwalnej*. Oznaczało to w zasadzie przeniesienie dotychczasowej optyki „Archiwum jako magazynu poszczególnych teczek” na ograniczenie zakresu danych publikowanych w ww. Inwentarzu Archiwalnym (wynikające z delegowanych przez prawodawcę na Radę, a następnie Kolegium IPN zaleceń co do formy Inwentarza), podniosło jednak „wewnętrzna”, tj. systemową, rolę Cyfrowego Archiwum – narzędzie to mogło się stać systemem zarządzania informacją archiwalną i zbiorami danych oraz administrowania Archiwum i jego czynnościami w znacznie większym zakresie, niż mógłby nim być wspomniany Inwentarz. Przyjęcie wśród założeń działania Cyfrowego Archiwum zasady strukturalnej jako standardu opisu archiwaliów umożliwiło systematyczne (choć tylko wirtualne) umieszczenie archiwaliów i dostępnych pomocy ewidencyjnych dotąd „widzianych” przez użytkownika jako pojedynczych – w ich zespołowym kontekście. Główną przyczyną konstruowania systemu Cyfrowe Archiwum była – ewoluująca właściwie od początku istnienia Instytutu – paląca potrzeba zbudowania podstawowego narzędzia informacyjnego służącego użytkownikom Archiwum, zarówno tym korzystającym z nadanych im przez ustawę o IPN uprawnień, jak i prowadzącym badania z ramienia Instytutu. Gromadzenie i integracja danych były punktem początkowym dla zbudowania narzędzia pozwalającego na względnie łatwy dostęp nie tylko do podstawowego zasobu Archiwum, tj. informacji o aktach, ale i do zasobów trudniej dostępnych, a więc z punktu widzenia prowadzącego poszukiwania w Archiwum IPN kluczowych – przede wszystkim danych z kartotek operacyjnych i pomocy ewidencyjnych komunistycznego aparatu bezpieczeństwa. Rozbudowa funkcji służących opisowi akt i danych zgromadzonych w systemie naturalnie uporządkowała je w system kontroli przepływu pracy, znacząco wpływając na zarządzanie opracowaniem zasobu archiwalnego. Wraz z przygotowywanymi do uruchomienia funkcjami służącymi zintegrowaniu w systemie procedur wewnętrznego udostępniania akt, ich opracowania, wypożyczania i kontroli ich ruchu Cyfrowe

Archiwum już częściowo uzyskało zakładaną rolę zintegrowanego środowiska pracy archiwisty.

BIBLIOGRAFIA

- Barczykowski, Grzegorz, i Łukasz Przybyłko. 2010. „Projekt ewidencji elektronicznej ksiąg i skorowidzów więziennych okresu stalinowskiego w zasobie archiwum Oddziału Instytutu Pamięci Narodowej w Poznaniu.” W *Wartość naukowa i stan opracowania zasobu archiwalnego Instytutu Pamięci Narodowej*, red. R. Kościański i R. Leśkiewicz, 27–50. Warszawa–Poznań: Oddział Instytutu Pamięci Narodowej – Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu w Poznaniu.
- Bednarek, Jerzy. 2016. „Zakres standaryzacji opisu archiwalnego w »Cyfrowym Archiwum« Instytutu Pamięci Narodowej.” W *Standaryzacja opisu archiwalnego*, red. J. Bednarek i P. Perzyna, 131–147. Warszawa–Łódź: Instytut Pamięci Narodowej – Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu.
- Bednarek, Jerzy, i Rafał Leśkiewicz, red. 2009. *Informator o zasobie archiwalnym Instytutu Pamięci Narodowej (stan na dzień 31 grudnia 2008 roku)*. Warszawa: Instytut Pamięci Narodowej – Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu.
- Dąbrowski, Franciszek. 2014. „Stan i potrzeby badań nad archiwaliami wytworzonymi przez Służbę Bezpieczeństwa PRL oraz możliwości i uwarunkowania wykorzystania tych archiwaliów przez nauki historyczne i nauki pomocnicze historii.” W *The Documentation of Communist Security Authorities. Materials of the International Conference. Warsaw, 4–5 October 2012*, ed. W. Stępiak, 296–307. Warszawa: Naczelna Dyrekcja Archiwów Państwowych.
- Informacja o działalności Instytutu Pamięci Narodowej – Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu w okresie 1 lipca 2000 r. – 30 czerwca 2001 r.* 2001. Warszawa: Instytut Pamięci Narodowej – Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu.
- Informacja o działalności Instytutu Pamięci Narodowej – Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu w okresie 1 lipca 2002 r. – 30 czerwca 2003 r.* 2003. Warszawa: Instytut Pamięci Narodowej – Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu.
- Informacja o działalności Instytutu Pamięci Narodowej – Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu w okresie 1 lipca 2003 r. – 30 czerwca 2004 r.* 2005. Warszawa: Instytut Pamięci Narodowej – Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu.
- Informacja o działalności Instytutu Pamięci Narodowej – Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu w okresie 1 stycznia 2006 r. – 31 grudnia 2006 r.* 2007. Warszawa: Instytut Pamięci Narodowej – Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu.

- Informacja o działalności Instytutu Pamięci Narodowej – Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu w okresie 1 stycznia 2007 r. – 31 grudnia 2007 r.* 2008. Warszawa: Instytut Pamięci Narodowej – Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu.
- Informacja o działalności Instytutu Pamięci Narodowej – Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu w okresie 1 stycznia 2008 r. – 31 grudnia 2008 r.* 2009. Warszawa: Instytut Pamięci Narodowej – Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu.
- Informacja o działalności Instytutu Pamięci Narodowej – Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu w okresie 1 stycznia 2009 r. – 31 grudnia 2009 r.* 2010. Warszawa: Instytut Pamięci Narodowej – Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu.
- Prezentacja inwentarza archiwalnego i zwiedzanie największego archiwum IPN – Warszawa, 1 października 2009.* 2009. <http://ipn.gov.pl/pl/aktualnosci/3751,Prezentacja-inwentarza-archiwalnego-i-zwiedzanie-najwiekszego-archiwum-IPN-Warsz.html>. Dostęp: 15.05.2019.
- Leśkiewicz, Rafał. 2010. „Rodzaje archiwalnych pomocy informacyjnych zasobu archiwalnego Instytutu Pamięci Narodowej.” W *Wartość naukowa i stan opracowania zasobu archiwalnego Instytutu Pamięci Narodowej*, red. R. Kościański i R. Leśkiewicz, 11–15. Warszawa–Poznań: Oddział Instytutu Pamięci Narodowej – Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu w Poznaniu.
- Leśkiewicz, Rafał. 2016. „Wpływ komputeryzacji na funkcjonowanie Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej.” W *Standaryzacja opisu archiwalnego*, red. J. Bednarek i P. Perzyna, 111–130. Warszawa–Łódź: Instytut Pamięci Narodowej – Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu.
- Perzyna, Paweł. 2015. „Zasada strukturalna w praktyce Instytutu Pamięci Narodowej. Refleksje po opublikowaniu inwentarza archiwalnego.” W *Zasada strukturalna jako podstawa opisu archiwaliów w zintegrowanych systemach informacji archiwalnej*, red. R. Leśkiewicz i A. Żeglińska, 51–67. Warszawa: Instytut Pamięci Narodowej – Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu.
- Pieczunko, Andrzej. 2015a. „Prace nad systemem informacji a archiwach Instytutu Pamięci Narodowej (stan na koniec 2013 r.)” W *Zasada strukturalna jako podstawa opisu archiwaliów w zintegrowanych systemach informacji archiwalnej*, red. R. Leśkiewicz i A. Żeglińska, 43–50. Warszawa: Instytut Pamięci Narodowej – Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu.
- Pieczunko, Andrzej. 2015b. „O co naprawdę chodzi? Cyfrowe Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej.” W *Electronic Records and Access to Archive Resources via Internet. Materials of the International Conference. Warsaw. 22–23 May 2013*, red. A. Laszuk, 257–268. Warszawa: Naczelna Dyrekcja Archiwów Państwowych.
- Sawicki, Wojciech. 2010. „Inwentarz archiwalny akt Wojskowej Służby Wewnętrznej (1943/1957–1990).” W *Wartość naukowa i stan opracowania zasobu archiwalnego Instytutu Pamięci Narodowej*, red. R. Kościański i R. Leśkiewicz, 51–59. Warszawa–Poznań: Oddział Instytutu Pamięci Narodowej – Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu w Poznaniu.

DIGITAL ARCHIVE – ARCHIVAL INFORMATION SYSTEM AND WORK
ENVIRONMENT OF THE ARCHIVIST IN THE ARCHIVES OF THE INSTITUTE
OF NATIONAL REMEMBRANCE

SUMMARY

Paper discusses terms and stipulations of the functioning of the archival information system *Cyfrowe Archiwum* (Digital Archive) of the Institute of National Remembrance (IPN). IPN's Archive gathers and administrates the records of institutions of the former Communist security apparatus, and is lawfully obliged to provide access to those records. The condition of acquired records, the way of their transfer from the institutions that previously managed them (mainly the state security agencies) and gained inventories made the building of the new electronic inventory aid necessary. The assumed electronic inventory was expected to provide quick access to the information concerning the records. After initial attempts to build isolated databases and information systems, the IPN's data resources were integrated, and then transferred to the new system *Cyfrowe Archiwum* (CA) – the archival information system, digitized data resource and archival workflow control system. CA serves also as a basis for generating the data published in the IPN's on-line *Inwentarz Archiwalny* (Archival Inventory).

Keywords: Institute of National Remembrance (IPN), *Cyfrowe Archiwum* (Digital Archive), *Inwentarz Archiwalny* IPN (IPN's Digital Inventory), digitization, archive, archival information system, workflow control system